

Текстологія і джерелознавство

Галина Бурлака

УДК 821.161.2-32.09

“ПОДОРОЖ НА АЙ-ПЕТРІ”: У ПОШУКАХ АВТОРА

Низка публікацій 1990-х рр. утвердила традицію приписувати авторство оповідання “Подорож на Ай-Петрі” М. Грушевському. У статті викладено аргументи, які заперечують таку версію. Проте пошук реального автора триває.

Ключові слова: історія публікації, питання авторства, аналіз мови, текстологія.

Halyna Burlaka. “The Trip to Ai-Petri”: in search of the author

A number of publications of the 1990s established the attribution of the short story “The Trip to Ai-Petri” to Mykhaylo Hrushevsky. The paper argues against this version. However, this does not put an end to the search of the story’s real author.

Key words: history of publication, authorship issue, linguistic analysis, textual criticism.

У письменницькій спадщині М. Грушевського чимало літературних творів, не опублікованих за життя автора. Їхні автографи зберігаються в архівах, і за останнє десятиліття практично всі тексти були надруковані, окремі – по кілька разів. Це, безперечно, сприятиме пильнішому вивченню белетристичної грані таланту великого українця, дасть змогу об’єктивно оцінити його місце в українському літературному процесі кінця ХІХ – початку ХХ ст. Однак навіть авторитетна наукова публікація не завжди вичерпує джерелознавчі й текстологічні проблеми вивчення конкретного тексту, а часом навпаки – зав’язує тугий вузол цих проблем. Саме так сталося з оповіданням “Подорож на Ай-Петрі”.

Уперше це оповідання – невеличке, але досить вправно написане – надрукувала А. Шацька у збірнику “Україна. Наука і культура: Щорічник” (К., 1999. – Вип. 30. – С. 258-261) як твір М. Грушевського. Підставою визначення авторства було лише те, що рукопис із текстом оповідання зберігається в архівній справі [9, 84-90] поряд з іншими творами Михайла Грушевського та його двоюрідного брата Григорія Івановича Грушевського (1865 – близько 1933, писав під псевдонімами Грицько Чулай, Петро Голота та ін.)¹. Через рік виходить друком книжка [е], де на сторінках 295-299 знову бачимо оповідання “Подорож на Ай-Петрі”, без жодного вагання приписане авторові “Історії України-Руси”.

Аж у 2011–2012 рр., коли мені пощастило готувати до друку 12-й і 13-й томи Зібрання творів М. Грушевського в 50 томах (саме в цих двох томах зібрано весь відомий на сьогодні літературний доробок славнозвісного історика), звіряючи тексти, я пильніше придивилася й до архівного рукопису саме цього твору. Висновок був несподіваний: це не почерк визначного вченого. Перегорнувши за кілька років сотні аркушів, списаних його стрімким пером у різний час, у різних настроях та в різних ситуаціях, я не сумнівалася, що цей акуратний

¹ Про Г. Грушевського докладно див.: [4, 195-206].

чіткий рукопис, де багато літер виписані окремо одна від одної, написання багатьох із них суттєво відрізняється від типових для почерку М. Грушевського, та й загальний вигляд списаної сторінки зовсім не схожий, – належить комусь іншому. Рукопис без підпису автора й без дати, що також не дуже характерне для цієї непересічної особистості.

Так само не схожий цей рукопис і на почерк Гр. Грушевського, чиї кілька оповідань опинилися в тій самій архівній справі. Можливо, хтось із родини переписав твір? Але досвідчені працівники меморіального музею М. Грушевського в Києві не виявили схожості з почерками жодного родича.

Невже письменник удався до послуг переписувача? Упродовж цілого життя М. Грушевський, автор понад п'ятдесяти прозових і кількох драматичних творів, ніколи цього не робив. Також цю версію заперечує наявність дрібних творчих правок у рукописі, зроблених тим самим, отже, авторським почерком. Вочевидь, формальні, зовнішні ознаки рукопису заперечують авторство М. Грушевського. Інший пласт характеристики тексту – мова і стиль – також має цілу низку прикмет, не притаманних цьому авторові.

Тим часом треба було вирішувати питання про спосіб і доцільність публікації оповідання “Подорож на Ай-Петрі” у згаданому п'ятдесятитомнику. Щоб остаточно відкинути версію авторства М. Грушевського, потрібно було знайти справжнього автора.

Насамперед була надія ідентифікувати почерк рукопису. Зміркувавши, що ймовірний автор міг би належати до кола спілкування М. Грушевського, оскільки його рукопис потрапив до паперів історика, я переглянула листи десятків кореспондентів до Михайла Сергійовича, які були причетні до красного письменства. На жаль, задовільних результатів це не дало. Схожим мені здався почерк Івана Стешенка, але цю версію аргументовано заперечив досвідчений дослідник і публікатор його творів Г. В. Титаренко.

Спробувала розв'язати загадку іншим способом: з'ясувати, хто з українських письменників кінця XIX – початку XX ст. бував у Криму й писав про свої враження. Тобто хто міг би бути автором “Подорожі на Ай-Петрі” за біографічними даними.

Щоб читач розумів мої подальші докази, незайвим буде коротко викласти зміст твору. Оповідач – молодий хлопець, відпочиваючи влітку в Ялті, вирішив самостійно піднятися на Ай-Петрі. Проїшовши якийсь час спекотним шляхом, він знесилився та був готовий повернути назад, але тут його наздогнав татарин на возі. Він прямував на ту саму гору й погодився за символічну плату взяти мандрівника із собою. Розкішні краєвиди тішили око, проте дорога виявилася неблизькою, з настанням темряви в горах запанував холодний рвучкий вітер. Місцеві жителі одягнули кожухи, а молодому гостеві було непереливки, бо від холоду не захищали ні його літнє вбрання, ні татарська дощана хатина на вершині гори, куди вже поночі дісталися подорожні. Героєві довелося рятуватися біля багаття, яке на його прохання майже всю ніч палили гостинні господарі. Розмови й частування кавою тривали до світанку, а з першим сонячним промінням юнак, заплативши за ночівлю, пішов уже сам споглядати екзотичну красу цієї місцини.

Можливо, багатьом колегам – філологам чи історикам – першим спаде на думку ім'я О. Кониського. Справді, він чимало часу провів у Криму й не раз саме в Ялті, порівняно недалеко від гори Ай-Петрі. Кониський знав також своїми дружніми взаєминами з М. Грушевським, відомий навіть його лист від 25 (13) листопада 1895 р., де Олександр Якович наполегливо закликає Михайла Сергійовича приїхати до нього у Крим на довший час [6, 121]. Однак О. Кониський приїжджав туди зазвичай пізньої осені з метою перебути холодну київську зиму, а з першими теплими весняними днями повертався додому.

✠

X. 19 1888. 1
12

Неробочий Ван Кривий. Починаєся Лист проті
бух кимурі деє в осині; сибі, качає; кимурі ^{з мого} ^{лишнього} ^{літ.}
ше ниб і вое калі камурі ^{побісно} ^{розрідіте} і на
самго камурі ^{камурі} ^{побісно}; побурд побно
бух нубі і доу нубі ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно}. Честі
ніде ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно}
і нубі на ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно}
Субі ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно}
камурі ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно}
рашубі ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно}
і ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно}
Побісно ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно}
Кіб, че ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно}
^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно}
Відомі на ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно}
прашубі ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно}
Зубаіно ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно}
по ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно}
доу і ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно}
стаде ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно}
віа ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно}
- Мена, че ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно}
доу, че ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно}
і ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно}
- Мена ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно}
чиа ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно}
Побісно ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно} ^{побісно}

Перша сторінка чорнового автографа оповідання М. Грушевського “Неробочий Ван Кривий”. Авторська дата 19 жовтня 1888 р. – ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 261. – Арк. 12. (Останній варіант тексту під назвою “Неробочий Грицько Кривий” публікувався у ЛНВ, 1898, т. 2, с. 1-24)

Ці поїздки почалися 1895 р. та були вимушеними: у теплі краї Олександра Яковича гнали важкі старечі недуги, пересуватися йому було важко, і ні про які пішохідні подорожі не могло бути й мови. Зі згаданих листів також бачимо, як він нудьгував у зимовому Криму без друзів та однодумців, хоча навіть у таких обставинах написав низку публіцистичних нарисів “Листи з Криму”, видрукуваних 1896 р. у львівському часопису “Зоря”. Улітку О. Кониський жив у Києві, зрідка виїжджав на Черкащину. Отже, біографічні факти цього письменника рішуче не підходять до нашого випадку. Зрештою, і стилістика “Подорожі на Ай-Петрі” нетипова для О. Кониського.

До молодших імовірних авторів порубіжжя ХІХ–ХХ ст. належить, наприклад, А. Кримський; але можливість його авторства одразу відкидає одна деталь твору: юнак-мандрівник не розуміє кримськотатарської мови свого провозатого,

М. 3.
Червона пляма Біжниця в Зомербергу. X 34
Зомерберг, мислю, дуже швидко
місто, має дві "слави", розлогі в
Бедекері - "камінь з римських часів"
і "Біжниця в місто" - мовлявша
стало? Камінь це камінь, шло
за собою не має обри поборою Анло-
шраної сфурени фрази, що а "камінь
з римських часів, цуводивіло з крі-
ноди, як відгод(у) а Буржесор Вурде-
Баяр". А що всі каміній, Анлогно в
жук, які мовляли собі від помі іван-
дери черевілого, а в узи медуан
окорі шурідфен на собаку, - всі
побовдент з часів маїна сфурених
иїр римські, роу в римські часи

Перша сторінка чистового автографа оповідання М. Грушевського "Біжниця в Зомербергу" (ранній варіант назви "Червона пляма") – ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 262, арк. 34. Твір не датований автором, публікувався у ЛНВ, 1911, т. 56, с. 75-88, на цій підставі орієнтовно датуємо 1911 роком

тоді як відомо, що український орієнталіст не лише мав кримськотатарське коріння, а й спеціально вивчав східні мови й був знаменитим їх знавцем.

Консультація з кримськими колегами, насамперед зі Світланою Кочергою, яка спеціально вивчала тему Криму у творах українських авторів, дала ім'я митця Олексія Васильовича Грищенка (1883 – 1977). Цей художник, мистецтвознавець, мемуарист із Сумщини понад 70 років перебував за кордоном, але замолоду відвідував Крим. 1958 р. він написав спогади про свої дитячі і юнацькі роки, подорожі, знайомства (див.: [1]). Понад двадцять сторінок його книжки "Україна моїх блакитних днів" присвячені оповіді про мандри і пригоди юнака у Криму, він навіть ходив на Ай-Петрі, але: 1) О. Грищенко мандрував із мольбертом і фарбами, тоді як герой оповідання не згадує про них; 2) на Ай-Петрі художник ходив пішки зовсім іншим шляхом: "Однією з моїх

Подорож на Ай-Петрі.

Я пройшов п'ять-шість верст і сів на туристичну коняку.

Долі їти було неможливо.

Сонце так почало, що німа було дикати.

Ловіть було повернутись у Ялту, коли єро-римиє товарища матора (варва). Через де-кітка хвилок вока порівняно з мною.

— "Худа їдем, товаришу? На Ай-Петрі?!"

— "Ай-Петрі, Ай-Петрі!" квіторь захват головою товариши і вдарив ланголом по конях.

— "Кішки мене з собою? Скільки хосем?"

— "Сідан! 30 копійок!", сказав він і поїде до віжки.

Я зскасов на гору і ми поїхали.

"За 30 копійок - 25 верст! А їдуться те шіас часом не маючий! дучиш і і ослівати і візювати біз втоми."

Справді їхати на гору куди краще ніж їти, по нє вітку

і спеху. Тодим формувати, але він не вів по намолу,

а і по намолу, тому доводило бити коньками руками нісє лязком. Толмачи ми з ним разом

на гору, зайняли зигорам і засївали бог рное

дїа, шіасю. Він сїдав свою, а я свою, але вахатило

і шіасю дуже добре. Шракайши, під ми ● - здвалося.

Найкраще ми шінули виноградники і віхали в великий

гірський ліс. Було дуже. Сидан поручко дуба і сости

і назр прислухавсь до шіни. Худерби шіасю єстьним

бавікавши велич по дучевк, мене хотїли зїзїти

і високо-високо і позивити - єи немає того цікавого

навідури. Проти стінуки шіасю єсть одомолити бавідури

шіасю. Ми їхали доїи всі на ші і ші ші.

Наз нами сїдали леба, маторьє феліна шіасю,

шравадурє єстьні скелі і висїли качелі. Шіасю.

Я шіасю униз і шіасю шіасю шіасю шіасю шіасю

шіасю. Наме дїєт зєсєко в шіасю доїи шіасю шіасю

Перша сторінка рукопису оповідання "Подорож на Ай-Петрі" – ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 261, арк. 84, 90

найкращих прогулянок була мандрівка на Ай-Петрі. Пішов навпростець густим, темним лісом, скоротивши таким чином битий шлях майже на 15 кілометрів. Опинився на гірському плято, дикому й холодному. Подекуди скелі Ай-Петрі (гора за 25 км від Ялти, височиною 1600 м) прямовісно спадають сторч аж до моря, понад 1000 метрів униз. Перед моїм зачудованим зором із палаючої пожежі над морем випливало сонце. Повітря було таке прозоре, що я побачив

його попередніх публікацій уже усталилася традиція приписувати твір саме М. Грушевському. Для цього й подібних випадків багатолітня інтернаціональна практика академічних видань виробила елегантний і універсальний вихід – розділ “Dubia”, куди традиційно вміщуємо твори, авторство яких викликає сумніви. На жаль, через різні причини академічні зібрання творів літературної класики в Україні тепер не видаються, окрім хіба Т. Шевченка. 50-томник творів М. Грушевського заявлений як наукове видання, і цей формат дозволив цілу низку текстологічних нюансів у томах літературної спадщини, зокрема вміщення незакінчених творів, фрагментів, а також найбільш показових ранніх редакцій і варіантів, публікацію котрих більшість сучасних видавців, на жаль, вважають надміром. У цьому випадку універсальним помічником виявився розділ “Додатки”, до якого й потрапила “Подорож на Ай-Петрі” з відповідним коментарем.

Однак проблема авторства оповідання залишається. На цьому етапі реальнішим завданням видається проведення так званої негативної чи заперечної атрибуції, тобто – спробуємо довести, що М. Грушевський не писав цього твору.

Перший аргумент – біографічний. Невибagliвий, хоч і виразний сюжет оповідання схильє до думки, що в його основу покладено реальну пригоду із життя автора. Автобіографізм властивий багатьом літературним творам М. Грушевського, так само любляв він форму оповіді від першої особи. Звісно, така форма – лише художній прийом; без сумніву, не варто повністю ототожнювати наратора чи ліричного героя твору з його автором. Але виникає інше запитання: навіщо авторові маскуватися під вигаданого оповідача у творі, який змальовує цілком нейтральну подію, а ключовими в ньому покликані бути описи природи? Кілька оповідань М. Грушевського, написаних у різний час – “Унтер-офіцер Трохим Скавучак”, “Перехожі”, “Ніч”, – мають виразні автобіографічні маркери¹. Сам автор свідчив про реальних прототипів, наприклад, щодо першого з названих оповідань [5, 38; 2, 127]. Водночас багато його творів, де оповідь ведеться від першої особи (наприклад, “Я був тоді у гімназії, у останньому класі...”, “Особисте щастя”), мають сюжети, значно віддаленіші від реального життєпису автора, хоча й у них знавець біографії М. Грушевського може впізнати окремі реалії. Власне, існування реальної, досить детально задокументованої біографії письменника й не дозволяє дослідникам зараховувати деякі його літературні сюжети до автобіографічних.

У світлі цих міркувань важливим, як на мене, видається такий факт: немає документальних свідчень про те, що замолоду М. Грушевський бував у Криму. Аж 1896 р., коли молодий професор одружився з Марією Вояківською (на весіллі з близьких родичів нареченого був присутній лише його молодший брат Олександр), молода пара вирушила зі Львова до Владикавказу, до Михайлових батьків, потім ненадовго їздили до Криму та до Києва. Навряд чи випадало М. Грушевському під час цієї весільної подорожі безжурно мандрувати самому кримськими горами. Тим паче неймовірно, щоб, не бувавши у Криму, він так достовірно описав його краєвиди й інші специфічні особливості.

Другу групу заперечних доказів надає нам палеографічна характеристика досліджуваного рукопису. Він виконаний на окремих, розлінованих поперечною смужкою аркушах розміром 35,5 x 22 см, тоді як М. Грушевський здебільшого писав на менших аркушах, найчастіше розміром 22 x 18 см, і майже завжди використовував лише чистий білий папір без фабричних лінійок. Текст

¹ Насправді таких творів у М. Грушевського значно більше, але говоримо лише про ті, де оповідь ведеться від першої особи, а оповідач є активним учасником дії.

записаний з одного боку аркуша; сторінки заповнені, полів практично немає. Це останнє не характерно для М. Грушевського: він нерідко, особливо з 1890-х років, у своїх рукописах залишав велике поле з правого боку або на зовнішніх сторонах аркушів, де записував додатки, уточнення чи правки до тексту.

Почерк рукопису доволі крупний, чіткий. Це не властиво М. Грушевському; він писав дрібно, навіть коли обставини вимагали протилежного, наприклад, листи до О. Кониського, який був на одне око сліпий і не раз мав труднощі в прочитанні, зокрема, листів М. Грушевського¹. Хоча в “Подорожі на Ай-Петрі” є авторські виправлення, однак можна з певністю стверджувати, що це не експромт, що існувала чернетка твору, і автор, переписуючи, намагався це робити якомога охайніше: звернімо увагу хоча б на першу сторінку, де назва виписана просто каліграфічно. М. Грушевському ж навіть у ранніх чистовиках гімназійного періоду терпіння на каліграфію вистачало хіба на перші сторінки; переписувати свої твори начисто було для нього заняттям не з приємних. У листі до І. Нечуя-Левицького він, оповідаючи про свої нові твори, обіцяв переслати їх для поцінування: “От тільки переписувать – як позирну, то аж звомплю (розгублюся. – Г. Б.)... Пан Гете, здається, у “Вільгельмі Мейстері”, каже, що нема кращої доби гля (для; так у рукопису. – Г. Б.) поета, поки він ще сам переписує свої твори. Певне вже я не поет, бо їй-Богу у сім нічого гарного не бачу” [5, 32].

І основний аргумент цієї групи доказів – почерк аналізованого автографа зовсім інший, це не почерк М. Грушевського. Навіть останні сторінки (всього текст має сім сторінок), хоча вже не так чітко й охайно писані, як перші, однак зберігають характерні ознаки почерку іншої людини. Насамперед – багато літер виписані окремо, тоді як у Грушевського це трапляється вкрай рідко. Спосіб написання деяких літер – великих і малих – не характерний для Михайла Сергійовича. Найпомітніші графічні відмінності: великі літери “І”, “і” мають два варіанти написання: як “J” або як одиниця з крапкою, великі літери “Д”, “Л”, “П”, “С”, “Я”, малі “ж”, “к”, “м”, “щ”, “я” виписані доволі каліграфічно – нічого подібного в М. Грушевського немає. Так само не знайдемо в нього малої літери “л”, написаної подібно до зредукованого “h”, а для досліджуваного рукопису ця особливість дуже прикметна (паралельно використовується і звичне нам сучасне написання “л”).

Зрештою, допитливий читач може продовжити цей перелік графічних розбіжностей, ознайомившись із копіями першого й останнього аркушів рукопису “Подорож на Ай-Петрі” та двох аркушів автографів М. Грушевського різного часу (див. рис. 1–4). Водночас не забуваймо, що розмір аркушів “Подорожі на Ай-Петрі” в оригіналі вдвічі більший від аркушів з автографами М. Грушевського.

Рукопис “Подорожі на Ай-Петрі” має єдиний штрих – у прямому розумінні цього слова, – який трапляється й у деяких автографах М. Грушевського: це розчерк після тексту, схожий на математичний знак нескінченності. Схожі розчерки бачимо на двох аркушах із його ранніми віршами та щоденниковими записами 1882 – 1883 рр. (див.: [8; 9]).

Третю групу наших заперечних доказів надає аналіз мови твору, його синтаксису, лексики, правопису. Писанням М. Грушевського – і літературним, і науковим – були притаманні розлогі, складні синтаксичні конструкції. Особливо впадає у вічі ця особливість у його ранніх художніх текстах, коли початківець іще лиш набував письменницької вправності. Зосереджуючись на точності

¹“Листа Вашого, дорогий Михайле Сергійовичу! я одержав ще 5/17, а перечитав тільки вчора, коли прийшов тямущий “дяк”, бо сам я скільки не захожувався – нічого не втну і лупа не бере. Так, спобіг Вам, чітко, ба виразно маком сіете. Ну, дак зате ж п’ять день пізнійш відповідь матимете” [6, 89].

опису, дбаючи про логіку викладу, автор не помічав, як нанизує одне за одним громіздкі складносурядні речення, часом довші як на півсторінки. Окрім коми чи крапки з комою, які поєднували ці складові, М. Грушевський також надто часто вживав сполучник “й”, навіть коли це шкодило милозвучності фрази, натомість сполучник “і” трапляється у нього вкрай рідко. Власне, як переконуємося зі спостережень над текстами цього автора, спеціально про милозвучність своєї прози він не дбав.

Виразно інші й синтаксичні характеристики тексту “Подорожі на Ай-Петрі”. Його автор не цурається коротких непоширених речень: “Повіяв вітер. Зашуміли сосни”. У Грушевського такого лаконізму й уявити неможливо. Також не типовий для нього поділ тексту на короткі абзаци, якими прикметне аналізоване оповідання. Особливо помітно це на початку твору, коли перші три речення записані кожне з нового абзацу. Сполучник “й” практично не вживається, лише “і”. Ще одна особливість рукопису “Подорожі на Ай-Петрі”: у кількох реченнях автор поставив над словами логічні наголоси, щоб запобігти двозначності й увиразнити думку: “...розгортати віти і не знати, що тебе чекає далі”, “Кинеш камінь, стоїш і прислухаєшся – як далеко він летить...”. М. Грушевський не мав звички ставити наголоси у своїх текстах.

Багато й доволі суттєвих відмінностей спостерігаємо на правописному рівні. Звичайно, відсутність дати написання твору ускладнює таке завдання, адже із часом правопис М. Грушевського зазнавав змін, однак деякі характеристичні риси залишалися. Так, після переїзду до Львова (1894 р.) він багато років писав частку “ся” окремо від дієслова, пізніше вживав таке написання непослідовно. В аналізованому рукописі частка “ся” не відділена від дієслова, крім того, часто вживається її редукована форма “сь”. Слово “цвіт” і похідні від нього вжито без м’якого знака, тоді як для Грушевського типова форма “цвіт”; з’являється апостроф, нехарактерний для М. Грушевського, у словах “з’їсти”, “в’їхали”, хоча поряд бачимо “пье”, “солотьного”; також паралельно вжито форми “вугілль” і “вугілля”; “купа каміння”, але “одно суцільне камінне”. Аналізованому рукопису притаманні форми з м’яким знаком після “ч” у кінці слова: “плачь”, “нічь”, “зустрічь”, “праворучь”, “ліворучь”, навіть після “р” (“звірь”). М. Грушевський їх ніколи не використовував, також він завжди писав разом прислівники, які автор “Подорожі” графічно оформив так: “в літку”, “в далені” (так!), “у ранці”, “в’осени”. У М. Грушевського є кілька характерних форм написання слова “інший”: у різні роки він писав “иньчий”, “иньший”, але не “инший”, як у нашому аналізованому рукописі. Уживання літери “т” тут практично відповідає сучасним нормам (*гаї, обрії, їхали, їй, з моїм*), тоді як автографи М. Грушевського різного часу демонструють широку палітру варіантів уживання цієї літери, а також літер “і”, “и”. Не типові для М. Грушевського засвідчені форми іменників “провальє”, “міцью”; він зазвичай фонетичне подвоєння відтворював і графічно; також не властива М. Грушевському форма написання слова “дивуєшся” (він би написав “дивуєсся” чи “дивуєся”), а в рукописі “Подорожі” вона вжита. Натрапляємо тут на форму “несподіванно”, М. Грушевський у цьому слові не подвоював “н”. Невідомий автор уживає низку специфічних форм, котрі належать уже не до особливостей правопису, а до діалектних форм: “котються”, “стелються”, “замірають”, “могутно”, “велетно”.

Мовний аналіз тексту був би неповним без лексичного складника. Однак тут, по-перше, актуалізується проблема браку датування “Подорожі на Ай-Петрі”. Ще підлітком (у 1882 – 1883 рр.) М. Грушевський вирішив стати українським письменником і для цього, зокрема, свідомо й цілеспрямовано вивчав українську мову. Почавши з досить скромного запасу слів побутового рівня, юнак у 1884 – 1886 рр. дуже інтенсивно працював над собою, багато

читав і писав саме літературних творів. Збагачення словникового ряду й розвиток стилістичної майстерності виразно бачимо, переглядаючи писання М. Грушевського у хронологічному порядку. Природно, що й у ці роки, і згодом його мова розвивалася, збагачувалася, тому, не прив'язуючи текст до конкретного періоду, складно твердити про відповідність лексичного наповнення.

Друга трудність мовознавчих студій над писаннями М. Грушевського – брак узагальненого обліку всіх мовних особливостей, граматичних і лексичних форм, властивих цьому авторові впродовж його творчого життя. Немає не лише словника мови Грушевського-письменника, публіциста, науковця (з огляду на широкий тематичний, стилістичний і жанровий діапазони творчості та значний за обсягом його доробок, очевидно, не скоро такий словник і з'явиться), а й узагалі ширших спеціальних мовознавчих досліджень цієї постаті¹. Ця обставина позбавляє нашу спробу мовного аналізу належної ґрунтовності. Однак у зв'язку з питанням про авторство конкретного твору вважаю наведені приклади хоч не остаточними, проте достатньо переконливими аргументами. Отже, у лексичному сегменті зауважуємо такі риси: Михайло Сергійович уживав форму “медвідь”, а в “Подорожі на Ай-Петрі” – “відмідь”, йому не властива форма “стома”, а – “утома” чи “втома”. Також привертає увагу ціла фраза, в якій є низка мовних рис, не притаманних текстам М. Грушевського. Він ніколи б не написав: “...три великі камені припали *один для другого* і між собою *оставили для когось грота*”.

Такі основні мої докази, котрі дають підставу заперечити думку, що автором оповідання “Подорож на Ай-Петрі” був Михайло Грушевський.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Грищенко О.* Україна моїх блакитних днів: Спогади. – Рівне, 2008.
2. *Грушевський М.* Из літературної спадщини / Ред. Л. Винар, упор. Г. Бурлака, А. Шацька – Нью-Йорк, К., 2000. – 416 с.
3. *Грушевський М.* Спомины // *Київ.* – 1988. – № 12.
4. *Кучеренко М., Панькова С., Шевчук Г.* “Я був їх старший син...” (Рід Михайла Грушевського). – К., 2006.
5. *Листування Михайла Грушевського* / Ред. Л. Винар, упорядник Г. Бурлака. – Київ, Нью-Йорк, Париж, Львів, Торонто, 1997. – (Серія “Епістолярні джерела грушевськознавства”. Т. 1).
6. *Листування Михайла Грушевського* / Ред. Л. Винар, упорядники Г. Бурлака, Н. Лисенко. – К., Нью-Йорк, Париж, Львів, Торонто, 2006. – (Серія “Епістолярні джерела грушевськознавства”. Т. 3).
7. *Портнов А.* Побутування лексичних запозичень у наукових гуманітарних текстах: спроби порівняльного аналізу [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.humanities.org.ua/TW/OR/portnov_OR.htm
8. *Центральний державний історичний архів України* у м. Києві. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 260.
9. *Центральний державний історичний архів України* у м. Києві. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 261.

¹ Мені трапився лише один – цікавий, але надо вузько закроений – матеріал А. Портнова “Побутування лексичних запозичень у наукових гуманітарних текстах: спроби порівняльного аналізу” (автор аналізу іншомовну лексику 50 сторінок п'ятого тому “Історії України-Руси” Михайла Грушевського й “Нарису історії України” Наталі Яковенко) [див.: 7].

Отримано 12 червня 2013 р.

м. Київ

